

بسم الله الرحمن الرحيم

تدبر در قرآن

سوره مبارکه قیامة

استاد ضرابی

جلسه دوم ۱۴۰۳/۳/۷

آیات شریفه: «لَا أُقْسِمُ بِيَوْمِ الْقِيَامَةِ (۱) وَلَا أُقْسِمُ بِالنَّفْسِ اللَّوَّامَةِ (۲)» - سوگند به روز قیامت (۱) و سوگند به نفس لوامه و وجدان بیدار و ملامتگر که رستاخیز حق است (۲)»

نفس لوامه، دریچه‌ای به رستاخیز!

«لَا أُقْسِمُ بِيَوْمِ الْقِيَامَةِ * وَلَا أُقْسِمُ بِالنَّفْسِ اللَّوَّامَةِ» گفته شد، موضوع محوری سوره، با عنایت به آیات آغازین و پایانی سوره، عبارت است از مسأله لقاء الله، و مسائل مربوط به آن مثل واقعه مرگ، قیامت، و بیان علل غفلت از آخرت و چگونگی غلبه نمودن بر سکر ناشی از اشتغالات زندگی طبیعی و تعلقات مادی.

لیکن مسأله نخست دلالت‌های روشن و هدایت‌های آشکار در سوگندهای الهی است که باید مورد توجه قرار گیرد؛ با توجه به اینکه قسم به «نفس لوامه» بعد از قسم به «یوم القیامة» آمده است و هر یک از آیات در سوره به نوعی آیه قبل از خود را شرح و توضیح می‌دهد، می‌توان گفت که خداوند برای فهم قیامت، انسان را به نفس لوامه درونش، ارجاع داده و از او خواسته است فهم بهتر قیامت را از نفس لوامه خود طلب کند؛ لوامه عبارت است از نفسی که صاحب خود را بر گناهی که از او صادر شده و بر آنچه از منافع حقیقی و کمالات انسانی و درجات اخروی از او فوت می‌شود، آگاه و سرزنش می‌کند.

چون ز بند دام، باد او شکست
نفس لوامه برو یابید دست
تا به دیوار بلا ناید سرش
نشنود پند دل آن گوش کرش
در قرآن کریم می‌خوانیم: «اقْرَأْ كِتَابَكَ كَفَىٰ بِنَفْسِكَ الْيَوْمَ عَلَيْكَ حَسِيبًا» (اسراء/۱۴) «[و به او می‌گوییم]: نامه [اعمال] خود را بخوان، کافیت که امروز، خود حسابرس خویش باشی!»

حضرت رضا (علیه السلام) فرمود: ... «لِكُلِّ عَبْدٍ مَلَكَانِ مَلَكٌ عَنْ يَمِينِهِ وَ مَلَكٌ عَنْ شِمَالِهِ الَّذِي عَنْ يَمِينِهِ يَكْتُبُ الْحَسَنَاتِ وَ الَّذِي عَنْ شِمَالِهِ يَكْتُبُ السَّيِّئَاتِ قَالَ فَأَيُّ مَقْعَدِ الْمَلَكَانِ {الْمَلَائِكِينَ} وَ مَا قَلَمُهُمَا وَ مَا دَوَاتُهُمَا وَ مَا لَوْحُهُمَا قَالَ مَقْعَدُهُمَا كَتِفَاهُ وَ قَلَمُهُمَا لِسَانُهُ وَ دَوَاتُهُمَا حَلْفُهُ وَ مِدَادُهُمَا رَيْفُهُ وَ لَوْحُهُمَا فُؤَادُهُ يَكْتُبُونَ أَعْمَالَهُ إِلَى مَمَاتِهِ وَ قَالَ سُبْحَانَهُ اقْرَأْ كِتَابَكَ كَفَىٰ بِنَفْسِكَ الْيَوْمَ عَلَيْكَ حَسِيبًا.» (تفسیر اهل بیت علیهم السلام ج ۸، ص ۱۱۴ - الاختصاص، ص ۴۸؛) [از پیامبر (صلی الله علیه و آله) سؤال شد]: «ای محمد (صلی الله علیه و آله) بفرمایید هر بنده‌ای چند ملک دارد؟» فرمود: «هر بنده‌ای دارای دو ملک است؛ یکی طرف راست و دیگری طرف چپ. ملک طرف راست حسنات و کارهای نیک را می‌نویسد و فرشته طرف چپ خطاها را یادداشت می‌کند.» گفت: «فرشته‌ها کجا می‌نشینند و قلم آن‌ها چیست و دوات چه چیز است و لوح ایشان چه؟» فرمود: «محل آن‌ها؛ روی دو شانه است، قلم آن‌ها، زبان اوست و دوات، حلق او و مرکب، آب دهانش و لوح آن دو، دل اوست که اعمال او را تا روز وفاتش می‌نویسد؛ اقْرَأْ كِتَابَكَ كَفَىٰ بِنَفْسِكَ الْيَوْمَ عَلَيْكَ حَسِيبًا»

و نیز امام صادق (علیه السلام) فرمود: «يَذْكُرُ الْعَبْدُ جَمِيعَ مَا عَمِلَ وَ مَا كُتِبَ عَلَيْهِ حَتَّىٰ كَاتَبَهُ فَعَلَهُ تِلْكَ السَّاعَةَ فَلِذَلِكَ قَوْلُهُ يَا وَلَيْتُنَا مَا لِهَذَا الْكِتَابِ لَا يُغَادِرُ صَغِيرَةً وَ لَا كَبِيرَةً إِلَّا أَحْصَاهَا.» (کهف/۴۹)

هر چه را که بنده انجام داده و آنچه برایش مقدر شده بود، به یادش آورده می‌شود، چنان‌که گویی همان

ساعت آن را انجام داده است. به همین خاطر می‌گویند: «ای وای بر ما! این چه کتابی است که هیچ عمل کوچک و بزرگی را فرونگذاشته مگر اینکه آن را به شمار آورده است؟!». (بحار الأنوار، ج ۷، ص ۳۱۴)

پیامبر خدا صلی الله علیه و آله فرمود: «إِنَّ الْمُؤْمِنَ لَيَرَى ذَنْبَهُ كَأَنَّهُ تَحْتَ صَخْرَةٍ يَخَافُ أَنْ تَقَعَ عَلَيْهِ، وَالْكَافِرَ يَرَى ذَنْبَهُ كَأَنَّهُ ذُبَابٌ مَرَّ عَلَى أَنْفِهِ». (الأمالي طوسی/ ۱۱۶۲/۵۲۷) مؤمن گناه خود را چونان تخته سنگ بزرگی بر بالای سرش می بیند که می ترسد به روی او بیفتد و کافر گناه خویش را مانند مگسی می بیند که از جلوی بینی اش رد شود» از آیات و روایات، استفاده می‌شود که صاحب نفس لوازمه باید بیداری وجدان و آگاهی باطن و ضمیر خویش را غنیمت بداند و در نیل به مراتب بالاتر تلاش کند. اما کسانی که در دنیا نفس لوازمه آنها بیدار نشده است در عالم برزخ بیدار خواهد شد؛ «حَتَّى إِذَا جَاءَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ رَبِّ ارْجِعُونِ* لَعَلِّي أَعْمَلُ صَالِحًا فِيمَا تَرَكْتُ كَلَّا إِنَّهَا كَلِمَةٌ هُوَ قَائِلُهَا وَمِنْ وَرَائِهِمُ بَرْزَخٌ إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ» (مؤمنون/ ۹۹-۱۰۰) «زمانی که یکی از آنها، مرگش فرارسد، گوید: پروردگارا مرا به دنیا برگردان تا شاید عمل شایسته ای انجام دهم در آنچه فروگذار کرده ام. حاشا! آن سخنی است که او می‌گوید؛ و از ورای (مرگ آنها) تا روزی که برانگیخته شوند عالم برزخ خواهد بود.». ابوبصیر گوید: امام صادق علیه السلام فرمودند: (هر کس زکات مالش را نپردازد، هنگام مرگ آرزوی بازگشت (به دنیا) می‌کند و این کلام خدای متعال است که می‌فرماید: حَتَّى إِذَا جَاءَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ رَبِّ ارْجِعُونِ، لَعَلِّي أَعْمَلُ صَالِحًا تَرَكْتُ) (تفسیر اهل بیت علیهم السلام ج ۱۰، ص ۱۱۰) در قرآن می‌خوانیم: «وَلَوْ تَرَىٰ إِذْ وَقَفُوا عَلَى النَّارِ فَقَالُوا يَا لَيْتَنَا نُرَدُّ وَلَا نُكَذِّبُ بآيَاتِ رَبِّنَا وَنَكُونُ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ» (انعام/ ۲۷) «و اگر آنان را ببینی وقتی که بر آتش بازداشته شوند، گویند، کاش ما را (به دنیا) باز می‌گرداندند تا دیگر آیات پروردگاران را انکار نمی‌کردیم و از مؤمنان می‌شدیم.». محمد بن ابی عمیر گوید: از امام کاظم علیه السلام شنیدم که می‌فرمود: «لَا يُخَلِّدُ اللَّهُ فِي النَّارِ إِلَّا أَهْلَ الْكُفْرِ وَالْجُحُودِ وَأَهْلَ الضَّلَالِ وَالشِّرْكِ وَمَنْ اجْتَنَبَ الْكَبَائِرَ...». (مشكاة الأنوار في غرر الأخبار، ج ۱، ص ۷۰۵) «خداوند در آتش جاودان ننماید مگر کفار و منکران و گمراهان و مشرکان، و هر مؤمنی که از گناهان کبیره دوری کند خداوند او را از گناهان صغیره باز خواست نمی‌کند، خداوند متعال می‌فرماید: اگر از گناهان کبیره ای که از آن نهی شده اید دوری کنید ما گناهان صغیره شما را پرده پوشی می‌کنیم، و شما را در جایگاهی بزرگ قرار می‌دهیم ... ای ابا احمد هیچ مؤمنی مرتکب گناه نمی‌شود مگر آنکه از کارش ناراحت و پشیمان می‌شود و پیامبر خدا صلی الله علیه و آله فرمود: پشیمانی خود توبه است، و فرمود: هر کس از کار خوبش خوشش آید و از کار بدش آزرده شود مؤمن است، و فرمود: هر کس بر گناهی که کرده پشیمان نشود مؤمن نیست، و مورد شفاعت قرار نگیرد و ظالم خواهد بود، و خداوند متعالی فرمود: ظالمان حمایت نشوند و مورد شفاعت قرار نگیرند...». .

لذت فردوس گر ایمان توست
آب و آتش هدیه وجدان توست

وحشت دوزخ اگر بر جان توست
چشم عبرت باز کن، نیکو ببین

چگونه بیدار بمانیم!

در قرآن می‌خوانیم: «وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ نَسُوا اللَّهَ فَأَنْسَاهُمْ أَنْفُسَهُمْ أُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ». (حشر/ ۱۹) و هم چون کسانی نباشید که خدا را فراموش کردند و خدا نیز آن‌ها را به خود فراموشی گرفتار کرد، آن‌ها فاسقانند.». علی (علیه السلام) می‌فرماید: «مَنْ نَسِيَ اللَّهَ سُبْحَانَهُ أَنْسَاهُ اللَّهُ نَفْسَهُ وَ أَعْمَى قَلْبَهُ» (غرر الحكم، فصل ۷۷، حدیث ۱۲۱۴) کسی که خدا را فراموش کند، خدا هم او را دچار خود فراموشی می‌کند و چشم بصیرتش را نابینا می‌سازد.». .

پس به سخن خداوند در قرآن عمل کنیم که فرمود: «فَاذْكُرُونِي أَذْكُرْكُمْ وَاشْكُرُوا لِي وَلَا تَكْفُرُونِ» (بقره/ ۱۵۲) پس من را یاد کنید تا شما را یاد کنم و شکر نعمت بجای آرید و کفران نعمت نکنید.». .

از خداوند به خاطر گناهانمان عذرخواهی کرده، جبران کنیم: حضرت رسول اکرم - صلی الله علیه و آله و سلم - می‌فرمایند: « مَا مِنْ شَيْءٍ أَحَبَّ إِلَيَّ اللَّهِ مِنْ شَأْنٍ تَائِبٍ ». (میزان الحکمه ج ۲، ص ۱۴۰) هیچ چیز در پیشگاه خداوند محبوب‌تر از جوان توبه‌کار نیست».

از جاهلان نباشیم: امام کاظم علیه السلام فرمودند: « وَجَدْتُ عِلْمَ النَّاسِ فِي أَرْبَعٍ: دَانِسَ مَرَدَمٍ رَا دِرَ چَهار چِیز یافتم: أَوَّلُهَا أَنْ تَعْرِفَ رَبَّكَ، أَوَّلُ: پروردگارت را بشناسی (خداشناسی): کسی که خدا را شناخت، به عبودیت او می‌پردازد و برده دیگری نمی‌شود.) وَ الثَّانِيَةُ أَنْ تَعْرِفَ مَا صَنَعَ بِكَ، دوم: بدانی با تو و برای تو چه کرده است. (نعمت شناسی: کسی که نعمت‌های خدا را شناخت، شاکر خواهد شد و از طریق سپاس نعمت‌های او حق بندگی را ادا خواهد کرد.) وَ الثَّالِثَةُ أَنْ تَعْرِفَ مَا أَرَادَ مِنْكَ، سَوَمَ: بدانی از تو چه خواسته است. (وظیفه شناسی: کسی که وظایف و تکالیف الهی را شناخت، با عمل به وظیفه، رضای خالق را به دست خواهد آورد.) وَ الرَّابِعَةُ أَنْ تَعْرِفَ مَا يُخْرِجُكَ مِنْ دِينِكَ ». «. چهارم: بدانی چه چیز، تو را از دینت بیرون می‌کند». (آسیب شناسی: کسی هم که به عوامل انحراف آفرین و گمراه کننده آشنا شد، به راحتی از دین و عقیده اش برنمی‌گردد.) (کشف الغمّه، ج ۳، ص ۴۵)

وجدان‌ها را بیدار کنیم: در خاتمه سخنی از رئیس جمهور شهید مان سیدابراهیم رئیسی را که خواستار توجه وجدان‌های بیدار بشری به مردم ستمدیده غزه شده بود، یادآور می‌شویم که مخلصانه شجاعانه و مؤمنانه گفت: «امسال روز جهانی صلیب‌سرخ و (هفته) هلال‌احمر را در حالی گرامی می‌داریم که مردم غزه با عدم دسترسی به آب، غذا، دارو و امکانات اولیه درمانی و بهداشتی در سخت‌ترین شرایط زندگی به سر می‌برند و امدادسانی و ارائه خدمات لازم به این مردم با وجود اعلام آمادگی جمعیت هلال‌احمر کشورمان متأسفانه با کارشکنی رژیم صهیونیستی مواجه شده است... فرصت را مغتنم شمرده و از این طریق، بار دیگر مجامع جهانی و همه وجدان‌های بیدار بشری را برای یاری به ملت مظلوم غزه و فراهم کردن زمینه‌های ارسال کمک‌های بشردوستانه و کاهش آلام انسانی مردم ستمدیده غزه فرامی‌خوانم» روحش شاد و راهش پر ره رو باد.

بهیودی ما حاصل پیمان شماست شب شاهد بیداری وجدان شماست
سوگند به دستان گرفته به دُعا در جسم به جا مانده ما جان شماست

اللهم صل علی محمد و آل محمد